

The author calls professors and school teachers to teach their literary language the first, to teach deeply and comprehensively, because they have the most responsible and most important task – to give people their first knowledge. He address to the Ukrainian woman as the most profound and most original creator of the literary language, never to forget about this so important, and at the same time, such an honorable, but also responsible role for Ukrainian culture. An intelligent Ukrainian mother should know her literary language perfectly, she must constantly study her, and all her knowledge, along with her mother's warm kindness, is translated into the hearts of her children. Ohiienko's motto «For one nation – one literary language, one spelling» is especially relevant for contemporary Ukraine.

Key words: Ivan Ohiienko, Ukrainian literary language, nation, science.

Отримано: 20.09.2018 р.

УДК 001(477)(092):81

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.45-50

В. О. Казимір

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ НАУКИ У ПРАЦЯХ І. ОГІЄНКА

У статті розглядається визначення основної дослідницької парадигми у сучасній лінгвістиці, окреслено основні парадигмальні ознаки сучасної лінгвістичної науки, визначено потенціальні шляхи вирішення проблеми визначення панівної лінгвістичної парадигми. Головну увагу зосереджено на становленні новітніх напрямів мовознавства та формуванні нової парадигми досліджень. Проаналізовано ознаки поліпарадигмальності сучасної лінгвістичної науки у працях І. Огієнка.

Ключові слова: наукова парадигма, інтегративний підхід, поліпарадигмальність, синергетика, саморегуляція, самоорганізація.

Прикметною ознакою будь-якої науки є поняття «наукової парадигми», що у сучасній філософії визначається як модель постановки та вирішення проблем, яка забезпечує існування наукової традиції.

У сучасній лінгвістичній науці питання про визначення наукової парадигми є особливо актуальним. Підвищений інтерес до лінгвофілософського компоненту лінгвістичних досліджень в цілому та до проблеми визначення наукової парадигми є результатом виходу з методологічного кризового стану. Дослідження основних особливостей сучасної лінгвістичної парадигми знаходимо у роботах таких вчених, як О.О. Селіванова, О.Е. Кубрякова, Н.Ф. Алефіренко, В.А. Маслова, А.М. Ломов, Т.М. Хомутова. Питання про визначення єдиної наукової парадигми у лінгвістиці наразі залишається відкритим. Це змушує нас вказувати на багатоаспектність та складність мови як об'єкту наукового дослідження, що зумовлює поліпарадигмальний характер лінгвістичних досліджень.

Останні десятиліття у вітчизняному і зарубіжному науковому співтоваристві є часом інтенсивного пошуку нових методологічних стратегій, сумісних з теоретичними традиціями гуманітарних наук. Одним із найбільш продуктивних напрямів такого пошуку є синергетичний підхід до лінгвістики, культури, історії, соціології тощо. Синергетика як загальна теорія самоорганізації складних систем вивчає процеси спонтанного виникнення і динамічного розвитку колективних структур [2, с.20].

Синергетику позиціонують на даний час у трьох іпостасях: як науку, методологію і картину світу. Синергетична наукова парадигма перебуває у стані становлення і віддзеркалює основні риси сучасного наукового мислення – прагнення до інтегративності методологій і міждисциплінарність дослідницької діяльності [2, с.21].

Загальносвітовий процес глобалізації, який знаходить прояв у різноманітних сферах життя, так само впливає на розвиток філологічної науки, в якій на засадах філософського принципу єдності світу відбувається формування нового інтегрального підходу. Основним постулатом цього підходу є твердження про те, що мова є складним синтетичним феноменом, дослідження якого неможливе без одночасного звернення до свідомості, мовної системи, культури та соціуму. Найбільш вдале вирішення проблеми є поєднання різновекторних наукових напрямів в єдину дослідницьку парадигму – лінгвосинергетику, яка функціонує у взаємозалежності з іншими суперсистемами (культурою, етносвідомістю, соціумом тощо) з еколінгвістикою, якій характерні: холістичність, динамічність, ітеративність та ситуативна обумовленість.

Як свідчить наукознавство, завданням якого є визначення спільних та певних відмінностей у всіх галузях науки та культури, науковий пошук проходить у своєму розвитку три основні етапи з дещо відмінними підходами до досліджуваної системи об'єкта, які позначають термінами: класичний, неklasичний та неокласичний, або традиційний, модерністський та постмодерністський [6, с.20-24]. Ці підходи збігаються за головною метою наукового пошуку, а різняться за методологіями, методиками та цілеустановками, покладеними в основу пошуків.

В епістемології постмодерністські чи постнеklasичні концепції, до яких належить пропоноване дослідження, синтезують традиційний та неklasичний підходи на трьох рівнях: філософсько-методологічному, загальнонауковому та конкретно-науковому у всій цілісності. Вони висувають найперспективніші на сьогодні голістичні парадигми. Це дозволить досліджувати адаптивні складні системи у їх куматоїдному саморозвитку через пошуки: «Як розвивається система? В якому напрямку? Які перспективи цього напрямку?».

Ці властивості (цілісність, ергономічність, синергія, динамічність, симетричність тощо), реалізація яких у феномені внаслідок взаємодії різноструктурованих підсистем перевищує суму окремих складових елементів, мають стати предметом відповідних досліджень на різних рівнях. Кожна із цих властивостей має певну спеціалізацію – симетричність засвідчує організаційну співвіднесеність серед складових частин феномену, синергія – сукупну взаємодію різнотипних систем, ергономічність як економічність діяльності; емерджентність спричиняє виникнення інтегративних якостей, відсутніх у складових частинах, структурну самоорганізацію та саморегуляцію феномену їх взаємопереходом категорій, а ергономічність забезпечує необхідну економію зусиль у процесі діяльності [7, с.201]. Ці властивості допомагають утворювати цілісність певного феномену, який перебуває у динамічній рівновазі. Така цілісна система як упорядкована та внутрішньо організована сукупність взаємопов'язаних елементів визначається за Р. Кюлером певними параметрами порядку (*Ordnungs- чи Randbedingungsparameter*) – кількісними величинами, що визначають рівновагу адаптивної системи. За новітніми дослідженнями, саме їх зміна характеризує перехід феномена в інший, новий стан. Неокласичні теорії репрезентуються в лінгвістиці лише синергійною теорією Р. Кюлера [8].

Лінгвістика, незважаючи на наявність деяких систематичних, але розрізних концепцій (пор. когнітивна, компонентна, трансформативна, психолінгвістична, нейролінгвістична семасіологія) ще не в спроможі пояснити значення та полісе-

мію слова як системний феномен, оскільки до цього часу відсутня певна некласична систематизація отриманих емпіричних результатів та їх відповідне пояснення, не береться й до уваги неокласичний принцип саморозвитку. Семантичні зміни значення в діячій мові ґрунтуються на синхронному варіюванні, а ступінь їх регулярності оптимально простежуватиметься в панхронії (позачасовому аспекті) [5, с.71].

Мова – відкрита система, що виражає змінні комунікативні суспільні потреби в їх постійному розвитку та становленні. Мовний феномен має певне оточення. Подібні феномени є мовними змінними, що динамічно існують протягом певного часу, проявляючись не ізольовано, а пов'язано між собою. Словниковий склад мови та мовну систему взагалі можна оцінити в їх інтегральній сукупності як складну динамічну, взаємодіючу та саморегулюючу (частково ахронну) систему. Зі зміною одного із своїх параметрів остання прагне до стабільної рівноваги, залежної від людських та системних потреб. На противагу до каузальної, причинно-наслідкової фізики, лінгвістика не має очевидних каузальних законів, які можуть пов'язати загальні людські потреби в комунікації та часткові властивості мовних підсистем. Оптимальне пристосування до оточення та збереження оптимального стану викликає до дії відповідні механізми, які можна порівняти з аналогічними біологічними механізмами мутації та селекції.

Сьогодні надзвичайно перспективними видаються ідеї, висунуті синергетикою, яка має справу з відкритими нелінійними дисипативними системами живої та неживої природи.

В основі синергетичної парадигми в мовознавстві лежить кваліфікація мовної системи як складної, відкритої, нелінійної, еволюційної, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища і перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги, маючи регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи.

У статті розглядаються питання, пов'язані із сутнісними ознаками рідної мови. Найважливішими ознаками рідної мови виступають синергетика та духовна сутність.

Ідеї синергетики, зокрема лінгвосинергетики, розкривають складну природу людської мови, сприяють розумінню її як духовної сили в сучасному світі, житті народу і окремої людини. Понятійний апарат синергетики може прислужитися розумінню сутності й природи поняття *рідна мова*.

Синергетична сутність мови найповніше виявляється у першу чергу, в межах мовленнєвої діяльності, у спілкуванні, у другу чергу – у мові як складно організованій системі одиниць і категорій різних рівнів. Синергічна сутність мисленнєво-мовленнєвих процесів є безперервним співвідношенням і співорганізацією ментальних актів, процесів, станів і модусів свідомості особистостей з різноманітними мовними та риторичними структурами. Самоорганізація системи відбувається як упорядкування випадкового, пов'язаного з індивідами, і стабільного, усталеного, створеного індивідами за сотні, а то й мільйони років існування мови.

Дослідження у сфері синергетики засвідчують складність використання даних мови, неможливість прямого «трансферу» синергетичних ідей у дослідженнях живих людських мов. Найважливішими завданнями сучасної лінгвосинергетики є пізнання сутності мови як символічного медіуму, що перебуває на межі духовного світу людини з його устремліннями пізнати навколишній світ та енергетикою зовнішнього «великого» світу, що є найменш вивченим аспектом взаємозв'язків «людина – світ». Отже, основними рисами синергетики є:

- Природні системи є нелінійними, різних видів організації: динамічно стабільні, адаптивні, і найскладніші – еволюціонуючі системи.

- Зв'язок між ними здійснюється через хаотичний стан систем сусідніх рівнів.
- Нерівноважності є необхідною умовою появи нової організації, нового порядку, нових систем, тобто – розвитку.
- Коли нелінійні динамічні системи об'єднуються, нове утворення не дорівнює сумі частин, а утворює систему іншої організації.
- Загальними для всіх еволюціонуючих систем є нерівноважності, спонтанне утворення нових локальних станів, зміни на макроскопічному (системному) рівні, виникнення нових властивостей системи, етапи утворення, самоорганізації та фіксації нових якостей системи.
- Системи, що розвиваються завжди відкриті (обмінюються енергією, інформацією та речовиною із зовнішнім середовищем), за рахунок чого і відбуваються процеси локальної впорядкованості і самоорганізації.
- У сильно нерівноважних станах системи починають сприймати ті зовнішні чинники впливу, які вони б не сприйняли в більш рівноважному стані.
- У нерівноважних умовах відносна незалежність елементів системи поступається місцем корпоративній поведінці елементів: поблизу стану рівноваги елемент взаємодіє тільки із сусідніми, далеко від рівноваги – «бачить» всю систему цілком і узгодженість поведінки елементів зростає.
- У станах, далеких від рівноваги, починають діяти *біфуркаційні механізми* – наявність точок біфуркації переходу до того чи того щодо довготривалого режиму системи – *атрактора*. Заздалегідь неможливо передбачити, який з можливих атракторів займе система.

Про рідну мову висловлювалися багато вітчизняних учених. Наприклад, розвідки І. Ковалика, Т. Космеди, І. Галенко, Т. Панько, О. Сербенської. Творчий доробок українського філолога, лінгвіста-методиста і церковного дяка Івана Огієнка включає численні дослідження з української мови та літератури. Однією з найважливіших праць філолога у царині соціолінгвістичного опрацювання проблеми рідної мови є праця «Наука про рідномовні обов'язки».

Найголовнішими ознаками рідної мови для кожної людини І. Огієнко вважав духовне начало, нерозривний зв'язок з мовою батьків. На початку ХХ століття І. Огієнко сформулював важливі лінгвофілософські й педагогічні ідеї, які стосувались сутності, природи і значущості рідної мови для етносу й окремої людини [1, с.99-100].

Відчуження від рідної мови, бездуховність і денаціоналізація не можуть сприяти органічному розвитку нації, про що пише Іван Огієнко: «...без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомості нації – нема державності як найвищої громадянської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [4, с.3].

За допомогою рідної мови, як і всюди у світі, людина має пізнавати навколишній світ, прилучатися до національної та світової культури. Як форма існування і вияву національної та особистісної свідомості рідна мова має бути засобом самопізнання, саморозвитку і самовираження української людини, і, природно, засобом формування нового типу особистості, а також суспільних відносин. Про ментальні, психолого-буттєві, етноконсолідуючі ознаки рідної мови повно висловився Іван Огієнко: «Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма нашого життя, життя культурного і національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... І поки живе мова – життя й народ як національність» [3, с.239-240].

Мова потребує свого повноцінного виявлення у повсякденній комунікації. Через рідну мову транслюється інформація про національно-культурні цінності, формується світобачення та національна самоідентифікація. Тому одним із найважливіших чинників мовного відродження, його гармонійного розвитку є вибудування національного інформаційного простору.

Слід підсумувати, що таке хвилеподібне функціонування мови як адаптивної системи здійснюється в синхронії, що має нейрофізіологічне враження, яке повинне стати предметом дослідження у XXI ст. Мовні зміни проявляють в діахронії, параметри якої необхідно визначати для побудови постнекласичної концепції мови.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси : монографія. Київ, 2009. 192 с.
2. Кійко С.В. Синергетика омонімії як мовного, мовленнєвого і міжмовного явища : монографія. Чернівці, 2016. 532 с.
3. Огієнко І. Українська культура. К., 1918. 272 с.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний Катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, учнів і широкого громадянства. Львів, 1936. С. 70.
5. Огуй О.Д. Постнекласичні пошуки у філології XXI ст.: проблеми та перспективи нового розуміння мовної системи. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник наукових праць. Київ, 2004. С. 68-75.
6. Паршин П.Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века. *Вопросы языкознания*. 1996. С. 20-24.
7. Пащенко В.М. Методолгія постнекласичного ландшафтознавства. Київ, 1999. 284 с.
8. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik, *Struktur und Dynamik der Lexik*. Bochum : Studienverlag Brockmeyer, 1986. 200 s.

The paper considers the problem of determining the basic research paradigm in modern linguistics, it analyses diachronically scientific linguistic paradigms, outlines the main paradigmatic features of the modern linguistic science and defines the potential solutions of the problem of identifying the dominant linguistic paradigm.

New science of complexity, i.e. synergetics, is in the process of becoming widely appreciated now. Synergetics deals with cognition and explanation of complex structures, principles of their self-organization, generation of order from chaos, evolution and co-evolution. Synergetics as an interdisciplinary research field has far going applications to understanding of human being and development of social systems.

It is a happy coincidence that the theoretical result of linguistic research that self-organisation and self-regulation is an essential property of linguistic systems, together with its empirical corroboration, has come at the same time as the emergence of a new subdiscipline of systems theory: synergetics. This is a type of systems theoretical modelling, and is not so much a scientific discipline as an interdisciplinary approach to various dynamic aspects of reality. The specific characteristics of synergetics, which differentiates it from other systems theoretical approaches lies in the treatment of the spontaneous rise and development of structures.

There are a number of sciences in which self-organising systems have been investigated more or less independently of each other. Systems in equilibrium evolve irreversibly towards a stable state thereby increasing their entropy, the measure of order of the system always decreases in the long run (the particles of an ink drop in a glass of water disperse and never come together again). Cloud layers, the kinetic patterns in heated liquids, oscillating chemical reactions, the coherent light of a laser, the origin of life from inanimate matter and its evolution towards higher levels of organization are some often mentioned examples of spontaneously increasing order. The synergetic

approach provides concepts and models which can explain such phenomena as the results of an interplay between chance and necessity.

In synergetics, the slaving principle and the order parameters play a central role: a process whose dynamics follow a second process is called «slaved» by that process. The order parameters are macroscopic entities which determine the behavior of mechanisms at the microscopic level without being represented there themselves.

Key words: scientific paradigm, integrative approach, polyparadigmatism, self-organisation, self-regulation.

Отримано: 17.09.2018 р.

УДК 811.81'373.7

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.50-56

І. С. Казимір

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ФЕНОМЕНИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ЕПТОНІМІВ В. ШЕКСПІРА

У статті розглядаються феномени інтертекстуальності та прецедентності на матеріалі епонімів В. Шекспіра. Встановлено, що елітарна особистість В. Шекспіра є потужним чинником формування ептонімного фонду англійської мови. Вагомість його творчої спадщини сприяє частотній апеляції до крилатих висловів автора як прецедентної особистості англомовного простору. Ептонім є складним та багатоаспектним феноменом, який може розглядатися як традиційно, у межах фразеології, так і за сучасними концепціями прецедентності та інтертекстуальності. Для дотримання принципу комплексності в аналізі об'єкт дослідження розглянуто інтегровано із залученням здобутків фразеологічного та антропоцентрично зорієнтованих підходів.

Ключові слова: ептонім, ептологія, прецедентність, прецедентна особистість, прецедентний текст, інтертекстуальність.

З огляду на сучасну ситуацію глобалізації та взаємного впливу мовних культур актуалізується інтерес сучасної лінгвістики до особливостей національно-культурної специфіки мовної свідомості. Підґрунттям світобачення кожного народу є своя система когнітивних парадигм і соціальних стереотипів.

У структурі національно специфічної мовної свідомості вчені вирізняють: когнітивний, лінгвальний та культуральний простори. У структурі лінгвального простору містяться функціонально значущі одиниці, які є носіями й актуалізаторами фрагментів культурно-обумовлених знань. У лінгвальному просторі така специфіка мовної свідомості відбиває у культурно-маркованих мовних одиницях, оперуючи одиницями пареміологічного і фразеологічного фондів, вербалізуючи аксіологічні концепти, тобто прецедентні феномени.

У лінгвістичному розумінні виділяють два підходи до визначення цього терміна: у широкому розумінні прецедентні – будь-які стандартні і незмінні за формою і пов'язані зі стереотипним змістом вербальні одиниці – прецедентні феномени (далі – ПФ) [4].

У межах дискурсивних досліджень явище прецедентності розглядають у межах категорії інтерсеміотичності/інтертекстуальності, а поява когнітивного підходу сприяла виведенню інтертекстуальності на більш високий концептуа-